

М.Л. Аряєв, Л.І. Сеньківська, І.М. Шевченко

Особливості та прояви шкільного булінгу на моделі Одеського регіону

Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна

Мета — вивчити особливості, прояви та інформованість школярів щодо проблеми булінгу серед учнів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси.

Пацієнти та методи. В анонімному опитуванні після одержання інформованої згоди брали участь учні 5–11-х класів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Вибірка була випадковою і склала 615 осіб — 283 хлопчики і 332 дівчинки. Проводилось опитування дітей відповідно до анкети, розробленої Центром в Трінті коледжі — Дублін (Ірландія). Статистичний аналіз отриманих даних здійснювався з використанням пакетів STATISTICA 7.0 та інтернет-калькулятора SISA (Simple Interactive Statistical Analysis). Значущість різних проявів булінгу в хлопчиків, дівчаток оцінювалась за результатами методу Feature Selection and Variable Filtering модуля інтелектуального аналізу даних (Data mining).

Результати. Встановлено, що існують вікові та статеві особливості у формах і проявах шкільного булінгу і соціальному ставленні до проблеми. У дівчаток превалюють плітки ($\chi^2 = 20,3, p=0,00003$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) та загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$). Для шкільного насильства у хлопчиків характерні такі форми: бійки ($\chi^2 = 25,7, p=0,000007$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) та загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$).

Висновки. Регіональна та національна системи виявлення, реєстрації та протидії шкільного булінгу потребують вдосконалення і розвитку на основі подальших досліджень, які підтверджують розуміння суті та поширеності проблеми, а також застосування сучасних методів її командного вирішення. Відзначено, що більшість дітей стикалося з різними формами та проявами шкільного булінгу.

Ключові слова: діти, шкільний булінг, форми і прояви булінгу.

Вступ

Шкільний булінг (bullying, від англ. bully — хуліган, забіяка, задирака) — соціальне явище, притаманне організованим дитячим колективам. Булінг — це тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда чи групи щодо іншої особи, нездатної захистити себе в цій ситуації. Це форма жорстокого поводження, коли фізично чи психічно сильний індивід або група таких отримує задоволення, завдаючи біль або насміхаючись, домагаючись покори чи поступок стосовно іншого, більш слабшого, який не може захистити себе. Як синонім у скандинавських і англійських країнах використовуються такі терміни, як утиск, дискримінація та мобінг (переважно групові форми утиску дитини). Зазвичай, у булінг залучені переслідувачі (агресор або булі) і жертва, між якими нерідко виникають навіть своєрідні стабільні стосунки, що дозволяють одній дитині панувати над іншою. У зв'язку з цим з'явився термін «віктимізація», що являє собою всілякі способи, які застосовуються однією дитиною для перетворення на жертву іншої дитини. Як правило, у булінг залучені, крім жертви, булі (переслідувачі), сторонні спостерігачі, що самі не зазнають фізичної чи вербальної агресії, і захисники жертви, що знаходяться на боці жертви і намагаються захистити її від агресії. Згідно з епідеміологічними даними, в економічно розвинених країнах шкільному булінгу в тій чи іншій формі піддається 4–50% дітей. У школах США налічується близько 2,1 млн булі і 2,7 млн їхніх жертв [9]. За іншими даними, жертвою цькування стає кожен четвертий підліток, а кожен п'ятий вважає агресором себе. Булінг значно більше поширений серед молодших, ніж серед старших підлітків. Згідно з національним опитуванням, з булінгом стикалися близько 30% школярів 8–10-х класів. В Австралії кожен шостий школяр віком 9–17 років піддається цькуванню принаймні раз на тиждень. Опитування 2923 японських школярів 7–9-х класів висунуло на перший план такі фактори булінгу, як вплив девіантної поведінки однолітків і слабкий самоконтроль над власною агресивністю та імпульсивністю та недолік напористості і невміння чинити опір натиску [6].

Дослідження 1655 південнокорейських семи-восьми-класників показало, що у 28% школярів, які в початковій школі часто мали досвід віктимізації, через 10–15 років

потому виявляли психіатричні проблеми. У дітей, які були винятково булі, проявилися риси антисоціальної особистості, наркозалежності, депресивності та тривожності [7]. Дорослі, які були колишніми жертвами булінгу, мають значно вищий рівень депресії і більш низький рівень самооцінки, у них більше проблем з соціальною ізоляцією, соціальною тривожністю, самотністю, занепокоєнням і навіть антисоціальною поведінкою [1, 3, 10].

Потрапляння в роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства частіше характерні головні болі, болі в животі, порушення сну й апетиту, тривожність, відчуття смутку, нічне нетримання сечі, невротичні розлади, депресія (частіше у 3–7 разів), у гіршому випадку можливе формування посттравматичного синдрому. У деяких випадках знущання носять ситуативний характер, але іноді систематичне цькування з боку однокласників призводить до фатального результату [2]. У підлітків шкільне насильство викликає порушення в розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує відчуття безнадійності й безпорадності, що, своєю чергою, є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид [4].

Мета роботи — вивчити особливості, прояви та інформованість школярів щодо проблеми булінгу серед учнів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати рівень обізнаності учнів щодо проблеми шкільного булінгу.
2. Визначити власний досвід і залученість у булінг дітей шкільного віку.
3. Встановити форми, прояви і приводи шкільного булінгу.

Матеріали та методи дослідження

В анонімному опитуванні після одержання інформованої згоди брали участь учні 5–11-х класів 2 середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Вибірка була випадковою і становила 615 осіб — 283 хлопчики і 332 дівчинки. Проводилось опитування дітей відповідно до анкети, розробленої Центром в Трінті коледжі — Дублін (Ірландія) [8]. Цей метод був обраний, тому що він більш зруч-

ний для обміну конфіденційною інформацією, ніж інтерв'ю віч-на-віч, забезпечував високий рівень залучення дітей і був ефективним способом оцінки учнівської думки. З усіма учнями був встановлений психологічний контакт. Для створення найбільшого рівня довіри діти були попереджені про анонімність дослідження. Надавалася інформація про мету дослідження, а також про можливість відмовитися від відповіді на будь-яке запитання, яке не подобалося, або відмовитися від участі в проведенні анкетування, якщо учень вважатиме за потрібне так вчинити.

Статистичний аналіз отриманих даних здійснювався з використанням пакетів STATISTICA 7.0 та інтернет-калькулятора SISA (Simple Interactive Statistical Analysis). Значущість різних проявів булінгу у хлопчиків, дівчаток оцінювалась за результатами методу «Feature Selection and Variable Filtering» модуля інтелектуального аналізу даних (Data mining) [5]. Частки (відсотки) представлені з 95% довірчими інтервалами. У всіх процедурах статистичного аналізу при перевірці нульових гіпотез критичний рівень значущості p приймався рівним 0,05. Дослідження взаємозв'язку між парами дискретних якісних ознак проводилося з використанням аналізу парних таблиць, де оцінювалися значення статистики Пірсона χ^2 -квадрат (χ^2), досягнутий рівень значущості (p) і відношення шансів (ВШ) з 95% довірчими інтервалами (ДІ).

Результати дослідження та їх обговорення

Критерій обізнаності (незадовільний чи задовільний) оцінювався за даними відповідей дітей. Діти з незадовільним рівнем не мали жодного уявлення щодо цієї проблеми. Задовільний рівень обізнаності щодо визначення, видів і проявів шкільного булінгу коливався у значних межах. Під час аналізу інформованості було встановлено, що значна частина учнів незалежно від статі мала незадовільний рівень обізнаності про суть проблеми шкільного булінгу – 526 дітей (85,6%, 95% ДІ 83,2–88,7%).

Встановлено, що серед 615 опитаних у 531 випадку (86,3%, 95% ДІ 83,2–88,7%) діти безпосередньо або опосередковано стикалися з явищем булінгу в минулому чи в сьогоденні як жертва, агресор або спостерігач. Тільки 74 (13,7%, 95% ДІ 11,2–16,7%) 10–11-класників заявили, що в їхніх навчальних класах такого явища немає і вони ніколи не мали жодного стосунку до цієї проблеми. Найбільш інтенсивно шкільний булінг відчували учні 5–7-х класів 113 (20,9%, 95% ДІ 17,8–24,2%). У 8–9-х класах це явище відчули на собі 86 (13,9%, 95% ДІ 11,2–16,7%) осіб, а в 10–11-х класах – 53 (8,61%, 95% ДІ 6,7–11,2%) учні. Виявлено, що дівчата – 270 (81,3%, 95% ДІ 76,8–85,2%) – частіше брали участь у шкільному

Таблиця 1

Значущість різних проявів булінг у дівчаток за результатами методу «Feature Selection and Variable Filtering» модуля інтелектуального аналізу даних (Data mining)

Прояви булінгу	χ^2	P-значення
Плітки	20,30604	0,000039
Образи	19,00928	0,000075
Загрози	11,53528	0,003127
Бойкот	8,62372	0,013409
Висміювання	5,24224	0,072721
Бійка	3,85188	0,145739

Таблиця 2

Значущість різних проявів булінг у хлопчиків за результатами методу «Feature Selection and Variable Filtering» модуля інтелектуального аналізу даних (Data mining)

Прояви булінгу	χ^2	P-значення
Бійка	25,79791	0,000003
Образи	19,00928	0,000075
Загрози	11,53528	0,003127
Плітка	7,75792	0,020672
Бойкот	3,59374	0,165817
Висміювання	3,33552	0,188669

булінгу, спрямованому на однокласників, ніж хлопці – 118 (41,7%, 95% ДІ 36,2–47,7%). Під час аналізу анкет встановлено, що 157 (29,0%, 95% ДІ 25,4–32,5%) дітей виступали як агресори (9,6%, 95% ДІ 6,5–13,5%), у тому числі 52 хлопчики (9,6%, 95% ДІ 6,5–13,5%) та 105 дівчаток (19,4%, 95% ДІ 15,9–22,1%). Винятково жертвами булінгу вважають себе 95 (17,6%, 95% ДІ 15,6–21,8%) учнів, а саме 38 (7,0%, 95% ДІ 4,1–9,9%) хлопчиків та 57 (10,5%, 95% ДІ 7,7%–12,4%) дівчаток. Цікаво те, що 13 (2,4%, 95% ДІ 1,6–6,3%) респондентів заявили, що мали досвід як жертви, так і агресора, серед них 9 дівчаток (1,4%, 95% ДІ 0,2–1,7%) та 4 (0,6%, 95% ДІ 0,1–1%) хлопчики.

Під час аналізу отриманих даних 221 респондент (40,8%, 95% ДІ 35,1–46,8%) заявив, що був свідком шкільного булінгу: 116 дівчаток (18,8%, 95% ДІ 15,9–22,1%) та 105 хлопчиків (17,0%, 95% ДІ 14,0–19,9%). Таким чином, учні можуть ставати співучасниками булінгу, навіть не усвідомлюючи цього. У структурі булінгу їх називають спостерігачами. Адже саме для них стараються агресори, залякуючи жертву, попри власну безпеку. Лише 45 (10,0%, 95% ДІ 7,6–12,3%) дітей виступали як захисники жертви (14 дівчаток (2,3%, 95% ДІ 1,6–4,3%) та 31 хлопчик (5%, 95% ДІ 3,2–6,7%)), бо були небайдужими до своїх однолітків.

Таблиця 3

Прояви булінгу в дітей залежно від статі та віку

Класи	Хлопчики		Дівчатка	
	фізичний булінг N % (95% ДІ)	психологічний булінг N % (95% ДІ)	фізичний булінг N % (95% ДІ)	психологічний булінг N % (95% ДІ)
5–7	39 37,8% (28,6–47,3)	28 27,1% (18,4–35,5)	6 4,6% (1,2–8,7)	90 69,7% (62,0–77,9)
8–9	18 19,1% (11,0–26,9)	16 17% (9,4–24,5)	11 10,1% (4,3–15,6)	74 68,5% (59,2–76,8)
10–11	4 4,6% (0,4–9,6)	13 15,1% (7,4–22,5)	14 14,7% (7,8–22,1)	75 78,9% (70,8–87,1)

Таблиця 4

Структура булінгу «жертва-агресор» у дітей залежно від статі та віку

Класи	Хлопчики		Дівчатка	
	Жертва N % (95% ДІ)	Агресор N % (95% ДІ)	Жертва N % (95% ДІ)	Агресор N % (95% ДІ)
5–7	21 20,3% (12,2–27,7)	28 27,1% (18,4–35,5)	25 19,37% (12,2–25,7)	39 30,2% (22,0–37,9)
8–9	14 14,8% (7,8–22,1)	19 20,0% (11,9–28,0)	18 16,6% (9,9–24,0)	35 32,4% (23,2–40,7)
10–11	3 3,5% (0,6–6,6)	5 5,8% (0,3–9,6)	14 14,7% (7,8–22,1)	31 32,6% (23,5–42,4)

Серед опитаних учнів 406 (66,0%, 95% ДІ 62,2–69,7%) заявили про те, що шкільний булінг в їхньому класі здійснюється регулярно, 71 (11,5%, 95% ДІ 8,5–13,4%) учень вважає, що це явище виникає раз на тиждень, а 54 (8,7%, 95% ДІ 6,7–11,2%) учні зазначили, що в їхньому класі булінг здійснюється не частіше одного разу на місяць.

Як привід до цькування приблизно 270 (43,9%, 95% ДІ 40,1–47,9%) учасників опитування назвали зовнішність жертви, 86 (14,0%, 95% ДІ 11,2–16,7%) – особливості поведінки, 62 (10,0%, 95% ДІ 7,6–12,3%) – національність, 55 (9,0%, 95% ДІ 6,7–11,2%) – матеріальне становище, 37 (6,0%, 95% ДІ 4,1–7,8%) – характер, 31 (5,0%, 95% ДІ 3,2–6,7%) – успішність. Лише 74 учні не змогли дати чітку відповідь на це запитання. У цілому діти не терплять тих, хто демонструє несхожість і нестандартність, проявляючи тим самим інтолерантність до різноманітних відмінностей, а приводом для початку булінга може бути щось зазвичайно, починаючи від дефектів у мовленні й закінчуючи підозрами у брехні.

Встановлено, що шкільне насильство проявляє себе в декількох формах та здійснення булінгу відрізняється у представників жіночої та чоловічої статі. У дівчаток 239 (72,0%, 95% ДІ 67,2–76,8%) переважає така форма, як вербальний булінг, а саме плітки ($\chi^2 = 20,3, p=0,00003$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) і загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$) (табл. 1), тоді як у хлопчиків 61 (21,6%, 95% ДІ 8,2–31,4%) переважає фізичний булінг, у тому числі бійки ($\chi^2 = 25,7, p=0,000007$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) та загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$) (табл. 2).

Проаналізувавши різні види насильства, необхідно зазначити, що для осіб чоловічої статі характерний переважно фізичний булінг, який значно знижується в учнів 10–11-х класів (табл. 3). Психологічний булінг найбільш часто притаманний особам жіночої статі та не має статистичного зниження у старшому шкільному віці (10–11-й клас). Викликає занепокоєння збільшення випадків фізичного боулінгу в дівчаток старших класів.

Прояви булінгу в дітей і структура булінгу «жертва-агресор» залежно від статі та віку наведені у таблицях 4, 5, 6, 7, 8. У результаті порівняння проявів булінгу в різних групах дітей зазначено, що жертвами найчастіше є учні 5–7-х класів незалежно від статі. Серед хлопчиків

5–7-х класів співвідношення шансів стати жертвою відносно учнів 10–11-х класів дорівнювали 7,08 (95% ДІ 1,9–31,12%). Серед дівчаток 5–7-х класів шанси опинитися жертвою щодо учениць 10–11-х класів не відрізнялися один від одного – 1,39 (95% ДІ 0,64–3,02%). У віковій групі 8–9-х класів кількість жертв порівняно з групою 5–7-х класів статистично значно не відрізнялась, як у дівчаток ВШ=1,42 (95% ДІ 0,66–3,11%), так і у хлопчиків ВШ=1,46 (95% ДІ 0,65–3,28%). У групі дівчаток (табл. 6) за абсолютними показниками кількість жертв знижується у міру збільшення віку учнів – 5–7-х класів порівняно з учнями 8–9-х класів ВШ=1,20 (95% ДІ 0,58–2,47%), порівняно з учнями 10–11-х класів ВШ=1,39 (95% ДІ 0,64–3,02), але без статистично значущих відмінностей. При оцінці агресивності (табл. 7, 8) привертає увагу виражена агресивність у всіх групах дівчат. У групі учнів 5–7-х класів порівняно з учнями 10–11-х класів серед дівчаток ВШ=0,89 (95% ДІ (0,48–1,64%)) і відносно 8–9-х класів ВШ=0,90 (95% ДІ 0,50–1,62%). У хлопчиків 8–9-х класів порівняно з 5–7-ми класами рівень агресивності нижче в 1,5 разу ВШ=1,47 (95% ДІ 0,72–3,02%), а в осіб чоловічої статі 10–11-х класів рівень агресивності щодо 5–7-х класів знижується в 6 разів ВШ=6,04 (95% ДІ 2,07–18,88%).

Під час аналізу даних щодо ставлення до шкільного булінгу виявлено, що більшість респондентів дівчаток – 315 (95,0%, 95% ДІ 92,6–97,3%) і хлопчиків – 243 (86,0%, 95% ДІ 81,9–90,0%) вважають, що булінг – це негативне явище, йому необхідно протистояти, 49 (8,0%, 95% ДІ 5,8–10,1%) дітей заявили, що булінг неминучий, у тому числі 28 (4,5%, 95% ДІ 2,4–5,5%) дівчаток та 21 (3,4%, 95% ДІ 2,2–5,3%) хлопчик, а 25 (4,0%, 95% ДІ 2,4–5,5%) учнів вважають його «забавною справою», серед них 16 (2,6%, 95% ДІ 1,6–4,3%) дівчаток та 9 (1,5%, 95% ДІ 0,9–3,1%) хлопчиків.

Опитування показало, що серед загальної кількості жертв булінгу 95 (17,6%, 95% ДІ 14,9–21,0%) – 64 (10,4%, 95% ДІ 8,5–13,5%) учні намагаються впоратися з проблемою самостійно, даючи здачі. Але цей метод не є ефективним, бо жертва практично завжди виявляється слабкішою від агресора, і їй захистити себе самотужки не вдається. 12 (2,0%, 95% ДІ 0,8–3,1%) респондентів заявили про те, що вони розповідають про

Таблиця 5

Співвідношення шансів виявитися жертвою серед хлопчиків у різних вікових групах

Класи	ВШ 95% ДІ	
	8–9	10–11
5–7	1,46 (0,65–3,28)	7,08 (1,90–31,12)
8-9		4,66 (1,19–21,3)

Таблиця 6

Співвідношення шансів виявитися жертвою серед дівчаток у різних вікових групах

Класи	ВШ 95% ДІ	
	8–9	10–11
5–7	1,20 (0,58–1,47)	1,39 (0,64–3,02)
8-9		1,2 (0,52–2,77)

Таблиця 7

Співвідношення шансів виявитися агресором серед хлопчиків у різних вікових групах

Класи	ВШ 95% ДІ	
	8–9	10–11
5–7	1,47 (0,72–3,02)	6,04 (2,07–18,88)
8–9		4,88 (1,61–15,8)

факти знущання і цькування вчителям і своїм батькам. 11 (1,8%, 95% ДІ 0,8–3,1%) намагаються дружити з сильними й авторитетними дітьми, знаходячи в них захист, 8 (1,3%, 95% ДІ 6,7–11,2%) дітей намагаються ігнорувати кривдника. Значно рідше діти вдаються до таких способів, як спроба налагодити стосунки з агресором, перехід до іншої школи, уникнення зустрічей з булі. Молодші школярі частіше звертаються до вчителів і батьків, підлітки вибирають дружбу з сильними учнями, а старшокласники намагаються захищатися самостійно.

На питання «Як ти вважаєш, що потрібно зробити для того, щоб припинити дії з боку кривдників?» 186 (30,2%, 95% ДІ 26,4–33,6%) дітей відповіли, що не бачать вирішення цієї проблеми і не знають, як з нею впоратися. 55 (9,0%, 95% ДІ 6,7–11,2%) вважають, що слід усунути агресора (перевести в інший клас, вигнати зі школи тощо). 119 (19,3%, 95% ДІ 15,9–22,1%) учнів заявили, що у вирішенні проблем знущань має бути комплексний підхід (наприклад залучення батьків, педагогів, керівників громад, спортивних і розважальних організацій, охорони здоров'я, освіти та працівників карного правосуддя). Серед опитаних респондентів 94 не змогли дати чіткої відповіді, а 74 (13,7%, 95% ДІ 11,2–16,7%) учні не відповіли на це запитання, оскільки не мали стосунку до булінгу і не знали його прояви. Близько 68 (11,0%, 95% ДІ 8,5–13,4%) респондентів зазначили, що батькам потрібно більше приділяти уваги своїм дітям, та вважають головними відповідальними за попередження булінгу педагогів, а 9 (1,5%, 95% ДІ 6,7–11,2%) дітей запропонували підвищення ролі шкільних психологів. Тривале спостереження за обстеженим контингентом свідчить, що шкільний булінг як різновид психологічного насильства призводить до порушення особистісного розвитку, а відтак емоційного, когнітивно-

ЛІТЕРАТУРА

1. Зверева І.Д. Соціальна робота в Україні / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко. — К.: Наук. світ, 2003. — 233 с.
2. Каюда Г.П. Жестокое обращение с несовершеннолетними: идентификация и оценка психологических последствий : Методическое пособие / Г.П. Каюда, З.В. Луковцева, С.Ю. Гаямова. — М.: Компания Спутник+, 2007. — 62 с.
3. Христинко В.Е. Психология жертвы / В.Е. Христинко. — Харьков: Консум, 2001. — 315 с.
4. Friedman P. Discussion on the Vienna Psychoanalytic Society: On Suicide. With particular reference to suicide among young students / P. Friedman. — N.Y.: International University Press, 1967. — P. 123–129.
5. Han J. Data mining: Concepts and Techniques / J. Han, M. Kamber. — Morgan Kaufmann Publishers, 2001. — P. 58–96.
6. Kasim M.S. Social factors in relation to physical abuse in / M.S. Kasim,

Таблиця 8

Співвідношення шансів виявитися агресором серед дівчаток у різних вікових групах

Класи	ВШ 95% ДІ	
	8–9	10–11
5–7	0,90 (0,50–1,62)	0,89 (0,48–1,64)
8–9		0,75 (0,38–1,47)

го (пізнавального) і соціального функціонування дитини. Психологічне травмування відбувається за умов, якщо фактор впливу є надто потужним для того, щоб дитина змогла до нього безболісно пристосуватися. Чим менший вік дитини, тим складніше вона переживає насильство, адже її пристосувальні механізми є надто незрілими. За будь-яких умов дитина намагається адаптуватися до жорстокого поводження, хоч би й ціною відхилення від норми психофізичного розвитку.

Викликає тривогу кількість дітей, які спостерігають за насильством, оскільки саме вони виступають «глядачами» дійства, заради них, у тому числі, так «стараються» агресори. Причинам їхньої бездіяльності присвячено чимало психологічних досліджень, що доводять між іншим, що спостерігачі булінгу теж отримують психологічну травму.

Висновки

1. Інформованість дітей шкільного віку щодо проблеми булінгу та протидія цьому явищу є недостатніми, а фактична частота випадків шкільного булінгу значно перевершує величину офіційно зареєстрованих випадків.
2. Існують вікові та статеві особливості у формах і проявах шкільного булінгу та соціальному ставленні до проблеми. У дівчаток переважають плітки ($\chi^2 = 20,3, p=0,00003$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) і загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$). Для шкільного насильства у хлопчиків характерні такі форми: бійки ($\chi^2 = 25,7, p=0,000007$), образи ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) та загрози ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$).
3. Регіональна та національна системи виявлення, реєстрації та протидії шкільного булінгу потребують вдосконалення і розвитку на основі подальших досліджень, які підтверджують розуміння суті та поширення проблеми, а також застосування сучасних методів її командного вирішення.

- H.M. Shafie, J. Chean // Child Abuse and Neglect. — 2009. Vol. 18, № 5. — P. 401–407.
7. Losey B. Bullying, Suicide and Homicide. Understanding, Assessing and Preventing Threats for Victims of Bullying / B. Losey. — USA: Routledge, 2011. — P. 56–61.
8. School Violence in Children and Adolescents: a Meta-Analysis of the Effectiveness of Current Interventions / S. Scheckner, S.A. Rollin, C.K. Ulrey, R. Wagner // Journal of School Violence. — 2002. — Vol. 1 (2). — P. 5–32.
9. U.S. Department of Education. National Center for Education Statistics, The continuation of Education. — Washington, DC, 2002.
10. Wind T.W. Parenting and family stressors as mediators of the long-term effects of child abuse / T.W. Wind, L. Silvern // Child Abuse and Neglect. — 1994. — Vol. 18, № 5. — P. 439–453.

Особенности и проявления школьного буллинга на модели Одесского региона

Н.Л. Аряев, Л.И. Сеньковская, И.М. Шевченко

Одесский национальный медицинский университет, г. Одесса, Украина

Цель — изучить особенности, проявления и информированность школьников о проблеме буллинга среди учеников двух средних общеобразовательных школ г. Одессы.

Пациенты и методы. В анонимном опросе после получения информированного согласия приняли участие ученики 5–11-х классов двух средних общеобразовательных школ г. Одессы. Выборка была случайной и составила 615 лиц — 283 мальчика и 332 девочки. Проводился опрос детей согласно анкете, разработанной Центром в Тринити колледже — Дублин (Ирландия). Статистический анализ полученных данных проводился с использованием пакетов STATISTICA 7.0 и интернет-калькулятора SISA (Simple Interactive Statistical Analysis). Значимость разных проявлений буллинга у мальчиков, девочек оценивалась по результатам метода Feature Selection and Variable Filtering модуля интеллектуального анализа данных (Data mining).

Результаты. Установлено, что существуют возрастные и половые особенности в формах и проявлениях школьного буллинга и социальном отношении к проблеме. У девочек преобладают сплетни ($\chi^2 = 20,3, p=0,00003$), оскорбления ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) и угрозы ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$). Для школьного насилия у мальчиков характерны такие формы: драки ($\chi^2 = 25,7, p=0,000007$), оскорбления ($\chi^2 = 19,0, p=0,00007$) и угрозы ($\chi^2 = 11,5, p=0,003$).

Выводы. Региональная и национальная системы выявления, регистрации и противодействия школьного буллинга нуждаются в совершенствовании и развитии на основе дальнейших исследований, которые подтверждают понимание сути и распространенности проблемы, а также применение современных методов ее командного решения. Отмечено, что большинство детей сталкивалось с различными формами и проявлениями школьного буллинга.

Ключевые слова: дети, школьный буллинг, формы и проявления буллинга.

Features and manifestations of school bullying on the model of the Odessa region

M.L. Aryayev, L. Senkivska, I. Shevchenko

Odessa National Medical University

Purpose: to explore the features, appearance and inform scholars about the problem of bullying among pupils of two secondary schools in the city of Odessa.

Patients and methods: in an anonymous survey after an informed agreement it was attended by pupils of 5–11 classes of two secondary schools in Odessa. The sample was random included 615 persons — 283 boys and 332 girls. There were children according to the questionnaire, developed by the Centre at Trinity College — Dublin (Ireland). The statistical analysis of the data was performed using STATISTICA 7.0 packages and inet-calculation SISA (Simple Interactive Statistical Analysis). The significance of different manifestations of bullying among boys, girls evaluated the results of the Feature Selection and Variable Filtering method — Modul Data mining.

Results: it has been established that there are age and gender features in forms and manifestations of school bullying and social attitude to the problem. Gossips ($\chi^2 = 20,3, p = 0.00003$), insults ($\chi^2 = 19,0, p = 0.00007$) and threats ($\chi^2 = 11,5, p = 0.003$) prevail as forms of school bullying among girls. Among boys the most typical forms of school violence are: fight ($\chi^2 = 25,7, p = 0.000007$), insults ($\chi^2 = 19,0, p = 0.00007$) and threats ($\chi^2 = 11,5, p = 0.003$).

Conclusions: Regional and national system for identifying, recording and counter school bullying should be improved and developed on the basis of further studies that confirm understanding of the nature and prevalence of the problem, as well as by use of modern methods of team decision making.

Key words: children, school bullying, forms and manifestations.

Сведения об авторах:

Аряев Николай Леонидович — д. мед. н., проф., чл.-корр. НАМН Украины, зав. каф. педиатрии №1 неонатологии и биоэтики Одесского национального медицинского университета. Адрес: 65026, г. Одесса, Валиховский переулок, 2, тел. +38048-740-52-49

Сеньковская Л.И. — каф. педиатрии №1 неонатологии и биоэтики Одесского национального медицинского университета. Адрес: 65026, г. Одесса, Валиховский переулок, 2.

Шевченко Игорь Михайлович — канд. мед. н., ассистент каф. педиатрии №1 неонатологии и биоэтики Одесского национального медицинского университета. Адрес: 65026, г. Одесса, Валиховский переулок, 2, тел. +38067-482-68-36; E-mail: shifahome211@mail.ru

Статья поступила в редакцию 24.07.2014 г.